

Csáki Árpád

Zágon 1683. évi falutörvénye

A székely falutörvények átfogó kutatása és módszeres kiadása Imreh István munkásságához kötődik. A *Székely falutörvények*¹ megjelentetésével már 1947-ben jelentős lépést tett a falutörvények rendszeres feldolgozásában és közkinccsé tételében, a közölt több mint harminc rendtartás révén Wellmann Imre szerint „már-már veszendőbe ment nagy értékű kútfejegyűttest óvott meg a fenyegető enyészettől, tett hozzáférhetővé és beszédessé. A székely falutörvények, faluközösségi rendtartások és jegyzőkönyvek tiszta, közvetlen sugárzással világítanak be a közösségi életet élő falusi nép mindennapjának mélyébe, közzétételük és feldolgozásuk új, egyedülálló szilárd alapvetés további agrártörténeti kutatásaink számára.”²

A falutörvények kiadásának kezdetei ekkor már több mint félévszázados múltra nyúltak vissza. Egy 1830. évi másolat alapján 1875-ben Mikó Lőrinc közölte a mindmáig legismertebb és legidézettebb székely várszabályzatot: Bölön 1690. évi határozatait.³ Egy évtizeddel később váltak ismertté a háromszéki Szacsva (1717), Peselnek (1715, 1749) és Karatna (1739, 1748, 1756) falutörvényei,⁴ ugyanazon évben jelent meg a Történelmi Tárbán Berekeresztúr 17. századi rendtartása is.⁵

Szádeczky Lajos, aki Szabó Károly halálát követően (1890) vette át a *Székely Oklevéltár* szerkesztését, a közlésre kiválasztott források közé felvette a székely falutörvényeket és rendtartásokat is. Előbb újraközölte a bölöni várszabályzatot,⁶ majd Gyergyóújfalu 1581. évi falutörvényét, továbbá Csíkszentmihály 1622. évi, végül Csíkszenttamás 1667. és 1676. évi végzéseit adta ki.⁷ Ugyancsak Kolozsváron az *Erdélyi Gazdaságtörténeti Szemlében* jelent meg Szemerja (1727) falutörvénye.⁸ A közlések sorát a század végén Tagányi Károly⁹ csiki falutörvényekkel bővítette, az ugyancsak általa szerkesztett *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle* Kantafalva 1720.

¹ IMREH 1947.

² WELLMANN 1989. 299.

³ MIKÓ 1875.

⁴ KOLOSVÁRI – ÓVÁRI 1885.

⁵ BOCZ 1885.

⁶ SzOkl. IV. 328–331.

⁷ SzOkl. VI. 124–128.

⁸ *Erdélyi Gazdaságtörténeti Szemle* I. 1897. 121–125.

⁹ TAGÁNYI 1896. 343–346.

évi végzéseit közölte.¹⁰ A rendtartások közlése párhuzamosan a *Történelmi Tárban* is folytatódott, 1907-ben itt jelent meg az Udvarhelyszéki Bágyon falutörvénye (1628).¹¹ Végül a két világháború közötti időszakban a Barabás Samu által szerkesztett *Székely Oklevéltár* VIII. kötetében kapott helyet Zalán 1581. és 1699. évi,¹² Udvarfalva 1632. évi,¹³ valamint Zágón 1680 körül lejegyzett falutörvénye.¹⁴

Nagyméretű összefoglaló munkájában 1983-ban¹⁵ Imreh István saját kutatásai alapján felfedezett, valamint korábban megjelent, közel száz rendtartást közölt az 1581–1846 közötti időszakból. Ezek számát később újabbakkal: Hilib (1829–1830), Szentábrahám (1615),¹⁶ Gyergyószentmiklós (1589), Zsögöd (18. század)¹⁷ törvényeivel bővítette.

A ma ismert közel száz rendtartás mintegy fele Sepszi- (27) és Csíkszék (23) falvaihoz kötődik, megelőzve ezzel Udvarhely- és Marosszékét. Külön kiemelendő Miklósvár fiúszék, ahol mind a kilenc falunak fennmaradt a törvénye. Ehhez képest a húsz településből álló Orbaiszékről mindössze néhány falutörvény ismert. Közülük legkorábbi az 1680 körül lejegyzett zágoni, ezt követi az 1733-ban lejegyzett, majd 1759-ben és 1822-ben megerősített papolci, végül az 1829–1830. évi hilibi.

Mindezek között azonban nem találunk hasonlót az 1683. évi, a 18. század elején kétízben (1710, 1721) is megerősített zágonihoz. A zárt és közös javaira felvigyázó helyi közösség itt egy etnikailag is megjelölt, újonnan betelepített idegen csoport („muntyánok”) előtt kénytelen korábbi törvényeit a rend megtartása érdekében módosítani.

Az említett határozatok ismertetése előtt ezért röviden át kell tekintenünk a Kárpátokon túli fejedelemségekből kivándorló románság székelyföldi, ezen belül pedig háromszéki betelepedésének kérdését. A témával már a Székely Nemzeti Múzeum élére Budapestről érkező Nagy Géza (1855–1915) foglalkozott a 19. század végén. A Sepsiszentgyörgyön megjelenő *Nemere* újságban 1883-ban előbb húsz darab 17–18. századi jobbágypártó-levelet közölt,¹⁸ néhány évvel később

¹⁰ *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle* VI. 1899. 81–83.

¹¹ VASS 1907.

¹² SzOkl. VIII. 318–319., 387–389.

¹³ Uo. 364–370.

¹⁴ Uo. 383–385.

¹⁵ IMREH 1983. 21–22.

¹⁶ IMREH 1997. Újraközzölve: IMREH 1999. és Uó: 2001. 174–179.

¹⁷ IMREH 2001. 174–196.

¹⁸ NAGY 1883. Újraközzölve: PAIS 2002. 74–81.

(1887) tanulmányban is foglalkozott a témával,¹⁹ kivíva az ekkor a Magyar Nemzeti Múzeum érem- és régiség osztályában dolgozó Réthy László (1851–1914) elismerését,²⁰ aki ugyanebben az időszakban előbb Anonymusnak az erdélyi románságról szóló adatait összegezte.²¹

Nemrég Tüdős S. Kinga végzett a háromszéki főnemesi birtokokra kiterjedő kutatást, száz darab fejedelemségkori jobbágykötő-levél közlésével mutatva be a bevándorlás társadalom- és gazdaságtörténeti vonzatait, hangsúlyozva ugyanakkor a mozgás kétirányúságát is.²²

Az újabb munkák közül a téma szempontjából legátfogóbb Pál Judit tanulmánya, amely a fejedelemségkori székely katonai lustrák vizsgálata mellett az 1699. évi görögkeleti felekezeti összeírásra és az 1703. évi adóösszeírásra támaszkodva új adatokkal érvelt a románság 17. századi betelepődése mellett. Kutatásait a következőképpen összegezte: *„Nagyobb számú román jelenlétére először a XVII. század elejéről vannak adataink, de ekkor még számuk elenyésző a székelyekhez képest. A XVII. és főképpen a XVIII. század folyamán számuk egyre nő, akárcsak a székelyekhez viszonyított arányszámuk, és bár egy részük már régebben itt élt, számos adat utal a Háromszékre való beköltözésükre is”*.²³

Idézett munkák alapján ismerjük, hogy Háromszéken a románság tömeges érkezésének újabb (időrendben második) hulláma az 1630-as évek utánra tehető, és a Bethlen Gábor, de főként az I. Rákóczi György fejedelemsége idején nemességet nyert székelyek birtokán telepedett le szolgaságot vállalva.²⁴ A bevándorlók nagy része Moldvából és Havasalföldről érkezett, ugyanakkor a század közepén a tatár betörés elől Fogarásföldről is mintegy félszáz jobbágy költözött át Háromszékre.²⁵ A migrációhoz az 1640-es évek végén hozzájárult a gyenge termésből adódó szűkölködés is. Jól példázza ezt az a feljegyzés is, mely szerint 1649-ben „az búza meghárosodott volt és vötték cöblit 5 forinton avagy fellyebb is”.²⁶

Végül az 1670-es évek végén és a következő évtized elején elején a Székelyföldön tomboló pestisjárvány pusztításai következtében kialakult munkaerőhiány pótlására, valamint a román fejedelemségeket prédáló tatár hadak elől való menekülés révén került sor egy újabb székelyföldi bevándorlási hullámra.

¹⁹ NAGY 1887.

²⁰ PAIS 2002. 74.

²¹ RÉTHY 1880.

²² TÜDŐS 2001.

²³ PÁL 1999. 26–27.

²⁴ TÜDŐS 2001. 16.

²⁵ Uo. 45. Közülük való a havasalföldi származású Juon Bárdos alis Rotár is, aki Uzoni Miklós uzoni birtokán telepedett le. SÁL F. 54. Fasc. I. 2.

²⁶ 1655. február 10., Ürmös. SÁL F. 74. Fasc. IX. 24.

A fentebbi adatokat igazolja a keleti határvidéken elhelyezkedő Zágon esete is, amely 281 családdal a 17. század elején nemcsak székének, de a teljes Három-széknek is legnépesebb települése volt, meghaladva a székelyföldi mezővárosok lakosságát is.²⁷

Az itteni katonarendűek feladata volt a bodzai határ őrzése is, amiért 1607-ben Rákóczi Zsigmond a Moldvából és Havasalföldről Zágonba vezető utak, ösvények őrzésére kijelölt helybélieket az őrködés idejére felmentette az általános és részleges hadiszemle kötelessége alól.²⁸

1602-ben Zágonban 50 szabad székely és egy darabont családfő mellett három primort: Mikes Györgyöt, Jankó Pétert és István deákot írták itt össze.²⁹ Említésre méltó a feltételezhetően még a 16. század végén Zágonba áttelepedett román származású Albo (Albu) családnak a függősségből való fokozatosan kiemelkedése. Míg 1602-ben Albo Benedeket és Pétert a libertinusok, Albo Keresztet jobbágyok között jegyezték fel,³⁰ 1614-ben a család összes tagját a szabadok közt találjuk,³¹ előbbi kettő már lófőként lustrált.

Az 1614. évi katonai lustra adatai szerint Zágonban a függőségben élők száma másfélszerese volt a szabadokénak (nemesek, lófők, gyalogok). A jobbágyok túlnyomó része a hat nemes család birtokán dolgozott, ezek közül a legtöbb ősjobbággal Mikes Boldizsár (54) és Basa Péter (32) bírt. Ugyancsak több ősjobbágot bírt fejedelmi adományként Jankó Boldizsár, Péchi Simon kancellár pohárnoka is. Orbaiszéken ekkor 23 Oláh nevű családfőt írtak össze, ezek nagyrésze – akárcsak Háromszék más részeire – Havasalföldről érkezhetett.³² A Bethlen Gábor idejében készült összeírás ugyan csak Maros- és Udvarhelyszék esetében rögzíti az idegen jobbágyok (extraneusok) számát, azonban figyelembe véve az ősjobbágyok nagy számát és az orbaiszéki nemesi birtokok szerény méreteit, a jövevények tömeges letelepedését az ezt követő évtizedekre határozhatjuk meg.³³ Ismerünk néhány adatot ugyanakkor a jövevény jobbágyokra vonatkozóan is: egy 1614-ből fennmaradt tanúvallatásban a román származású, áttelepedett jobbágyok között találjuk Basa Péter birtokán a 40 éves Acsulj Ferencet és Mikes Gábor birtokán a 32 éves Ivan Istvánt.

Az 1630–1650-es években egy újabb bevándorlási hullámról tanúskodik a jobbágykötő levelek számának megszorodása, mely elsősorban a kismemesi

²⁷ IMREH – PATAKI 1979. 160. 190.

²⁸ SzOkl. VIII. 357–358.

²⁹ BALOGH 2005. 120.

³⁰ SzOkl. Új sorozat. V. 57.

³¹ Egy 1614-ben Zágonban végzett tanúvallatás során Albu Keresztet szabad székelyként említődik. SÁL F. 74. Fasc. IX. 26–27.

³² PÁL 1999. 29.

³³ Uo. 30.

birtokokhoz köthető és elsősorban a peremvidéken – így Zágonban is – volt jelentősebb. A Fogaras vidékéről érkezettek közül egy 1649-ben végzett tanúvallatás – mely során 69 zágoni tanút hallgattak ki – említi Jankó Tamás zágoni colonusát, Szász Pétert, Mikes György birtokán pedig Bogáti Jánost.

A század utolsó negyedében a pestisjárványban meghalt és előle elvándorló munkaerő pótlására egy újabb bevándorló-hullám érkezett a Kárpátoktól túli vidékekről. Az 1676-tól kezdődően három éven keresztül tomboló pestisjárvány zágoni pusztítására vonatkozóan nem ismerünk adatot, Csernátoni Vajda György kézdivásárhelyi iskolamester 1678. évi feljegyzése alapján azonban képet alkothatunk a járvány méreteiről: „E harmadik esztendőben szűnék megh a pestis Aprilisben, midőn két esztendő alatt temettünk volna ötödik százban kik köszt tanítványimot, diák gyermekeket temettem 56.”³⁴ Az áttelepedésnek azonban egy másik oka is volt: a moldvai katolikus missziót teljesítő ferencesek feljegyzései szerint a tatár hadak pusztításai elől is sokan átmenekültek Moldvából a Székelyföldre.³⁵

Zágonba elsősorban Havasalföld irányából volt jelentős a bevándorlás, olyannyira, hogy az 1680-as évek elején a helybéliek a korábbi rendtartásuk kétszeri megújításával próbálták szabályozni az idegeneknek a komunitás iránti kötelességeit.

Az 1680 körüli években Mikes Pál nemes házánál született határozatok törvényszerű lejegyzését „az határainknak elvesztegetése az sok kártétető gonosz potentariusok mia” teszi szükségessé és a falusbíró mellé rendelt tizenegy hűtöstől, valamint a tízesekből kijelölt határpásztoroktól reméli megtartatásukat. A közösségi erdő- és legelőhasználat szabályait megszegőket még a gyanúba keveredés esetében is zálogpénzre ítéli maguk mentéséig.

Hasonló körülmények között jegyezték fel 1683. május 13-án az újabb törvényt, kiegészítve a néhány évvel korábban, a „mostani tatárok kijövele előtt” tett végzéseket. A zágoni szabadrendűek: nemesek, lófők, darabontok által közös megegyezéssel és egyhangúan, az utókorra való tekintettel meghozott törvénye 11 pontban rögzíti a közös vagyont képező szántók, legelők, erdők, vizek használatának jogát, jelen esetben azonban a korábban is említett „gonosz potentariusok” körét az időszakosan befogadott idegenekkel, a tatárok elől a Székelyföldre kényszerült havasalföldi menekültekkel bővíti.

A székely falvak gazdálkodásának alapját ugyanis az jelentette, hogy a hatékonyság érdekében közösen döntöttek az erdők, szántók, kaszálók hasznosításáról, a határok szabadulásáról és tiltásáról.

³⁴ CSÁKI 2003. 756.

³⁵ PÁL 1999. 31.

Törvényeivel a közösség elsősorban az idegenek állattartási szokásai ellen igyekszik a közvagyonot védeni. Az első három pontja erről határoz, megjelölve a legeltetés szabályait: mindenki a falu csordájával közösen legeltesse állatait az erre a célra fenntartott közlegelőkön, közfűveken, szigorú pénzbírság alatt tiltva az állatok otthon tartását. Mivel az erdő és a benne lévő vadak is közvagyonot alkotnak, a fel fogadott pásztorok számára tiltott a fejsze és fegyver (puska, lándzsa) hordozása.

Az erdőkitermelésről, akárcsak az épületfának a falu tilalmas erdeiből való osztásáról, ugyancsak szigorúan rendelkezik a törvény, három forinttal büntetve a tilalmas erdőkben való favágást.

Amíg néhány évvel korábban elsősorban pénzbírságot írtak elő a törvényszegésekre, 1683-ban a rendtartás megtartását a jóval magasabb büntetésektől és testi fenyítésektől: tizedelés, vagyonelkobozás, kalodába zárás, pálczás stb. remélték.

Az 1683. évi törvény fontos kiegészítő adatokat tartalmaz a korábbihoz viszonyítva. Amíg a Barabás Samu által közölt falutörvény a tízesek megnevezését (Alsó Tatárszeg, Felső Tatárszeg, Derékszeg, Közép Tízes, Guruzda Tízes, Felszeg, Sáska Tízes, Hosszú Tízes) is magába foglalja, az 1683. május 13-án kelt végzés a falu limitatiojaira, azaz a falu területén alkalmazott árszabásokra tér ki.

A megnevezett foglalkozásokat: halászat, vadászat stb. néhány évvel korábban írott gúnyversében hasonlóan megemlíti Háromszék „híres verscsinálója”, gidófalvi Szonda Tamás Sepsiszéki alkirálybíró is, kiemelve továbbá a madarászt és a zsendelykészítést is:

Halász vadász és madarász, zsendely metsző Zágon

Szemed jár nagy óhajtással nyest után az ágon

Nem adnál egy kis henyélést sok sz[ent] tanoságon

*Patronussid ritkán vagynak csendes társaságon.*³⁶

A rendtartás szerint a környék mezővárosainak (Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy) heti és országos vásárai mellett a nagyobb haszon reményében a falu limitatioinak megkerülésével a brassói vásárra is bejártak zágoniak. Mindezek ellen a falu megkövetelte, hogy a halászok, vadászok, madarászok, mészárosok stb. árujukat pénzbüntetés alatt elsősorban a falu székén bocsássák áruba.

A falu területén alkalmazott árszabások 1683-ban a következők voltak: a pisztráng fontja 7, a galócé 4, a lepényhalé pedig 5 dénár. A császármadár vagy magyaros tyúk ára 9, fogoly madaré 6 dénár. A szénás marha fontja 2 dénár, a füves marháé másfél pénz. Végül a berbécs húsának fontja másfél dénár, a kecskehúsé 1 dénár.

³⁶ CSÁKI 2006. 213–222.

Ehhez hasonló limitatíót más falvak törvényei is tartalmaznak, így a 17. század elején a csikkozmasi rendtartás (1608) vagy a 18. század első feléből ismert csík-, gyergyó- és kászonszéki határozatok. Az 1726-ból fennmaradt utóbbi constitutio a következőképpen rendelkezett: „mivel a székek szükségére gyakran megkívántatik a vadbőr és madár, mivel a praesumptio a székeké, azért ha valakinek akármiféle vad bőre s madara eladó leszén elsőbben a székek vice tiszteit kínálja meg sub poena fl. 12.”³⁷

Az önálló erdélyi fejedelemség megszűnésével együtt a császári katonák téli beszállásolása, majd a bekvártélyozások állandósulása és az adók emelése a faluközösség számára újabb terheket rótt.

Mindezek mellett a század végén Zágon egyébként sem csendes mindennapjait Mikes Pál és kurucainak betörése (1690) borzolta, a császári seregeknek a szabadságharc idején végzett pusztításait a nagy pestisjárvány tetőzte.³⁸ A járvány méreteiről képet alkothatunk a falu legnagyobb birtokosa, Mikes Kelemen birtokain meghalt vagy onnan elmenekülő jobbágyok összeírásáról. Az 1718-ban készített összeírás szerint „az elmúlt pestisben” Zágonban 21 jobbágy és 23 zsellér, Papolcon 7 jobbágy és 6 zsellér, Kőrösön egy jobbágy és 8 zsellér, végül Pákéban egy jobbágy és két zsellér, a többi részjósággal együtt összesen 38 jobbágy és ugyanannyi zsellér halt meg.³⁹ Egy 1720. augusztus 27-én készült felmérés ugyanakkor a Mikes család zágoni birtokán 29 halottat és 21, fiaikkal (8) elszökött jobbágyot említ.⁴⁰

Mindezen körülmények között nincsenek adataink a szigorú előírások kedvező hatásairól. A háborús idők, a járvány nehéz gazdasági helyzetet eredményeztek, amely az erkölcsök megromlásának, a lopások elterjedésének kedvezett. Talán nem véletlen, hogy mindebben ösztönözhetette a helybeliek egy részét az a tény is, hogy 1718-ban éppen Zágonban állítanak fel egy „magazinumot” a császári katonaság számára, mely soraiban – mint ahogy azt a székely nemzet a Guberniumhoz írt panaszában 1718 nyarán sérelmezi – „az 9 német companian kívül 15 havaselföldi és moldovai oláh companiák” is voltak.⁴¹

1721-ben újra időszerűvé vált a törvény megerősítése. A korábbi rendelkezésekhez csatolt kiegészítések ismételtén a faluközösség rendtartásait meg nem tartó, azonban folyamatosan növekvő számú betelepedőkkel szemben rendelkezik. Egy részük, akárcsak az évtizedekkel korábban érkezettek, idővel a faluban telepedett

³⁷ KOLOSVÁRI – ÓVÁRI 1885. 129.

³⁸ BOGÁTS 1936.

³⁹ KÁL F. 432. Fasc. 204. 22–23.

⁴⁰ SÁL F. 36. H. I/7.

⁴¹ SzOkl. VII. 243.

meg. Számuk 1699-ben Zágónban meghaladta a 170-et,⁴² akik közül 39-en a görög-keleti valláson voltak.⁴³

Beszédes e tekintetben az 1721-es évi adóösszeírás azon feljegyzése is, mely szerint „különösen a Zágón és a környező falvakhoz tartozó hegyekben Havasalföldről és Moldvából bevándorolt „kóborlók” élnek, akiknek számottevő nyájaik vannak, de adót nem fizetnek sem az államnak, sem hűbéri függésben nincsenek”.⁴⁴

„Mind a közönséges társaságnak, mind az falubeli lakosoknak megmaradása az jó rendtartástól függ” – írják a kilyéniek törvényeik megerősítése alkalmával a 18. század elején. Ez az elv vezérelte néhány évtizeddel korábban a zágoniakat is, amikor elődeiktől örökölt rendtartásukat az utókorra, amint fogalmaznak: az „utánunk maradandó posteritás”-ra való tekintettel igyekeztek háborúságos időben, természeti csapások és járványok elmúltával a faluközösség szolgálatára, a közösség közvagyonának védelmére állítani.

A 17. század folyamán Zágón jelentette a határos Havasalföldről munkavállalás céljából érkező, vagy az idegen hadak pusztításai elől időlegesen menedéket kereső románok egyik első állomását. Az itt letelepedőktől a székely faluközösség, amelynek a jövevények az idő múltával részben tagjaivá váltak, a helyi szokásjog vagy írásban lejegyzett törvényeinek megtartását követelte.

Az alábbiakban Zágón 1683. évi törvényét, valamint ennek 1710. és 1721. évi megerősítésének szövegét a a zágoni br. Szentkereszty család Kolozsváron található levéltárából közöljük.⁴⁵

Anno Domini 1683 13 May

In Possessione Zágón, in Castro nostro facta

Mi Zágónban lakó nemes és minden szabadsággal élő rendek: lófű és drabant ex unanimi consensu, látván sokféle fogyatkozásinkot, úgymint erdőnkön, azoknak határiban, marha legeltető helyeinkben és makkos erdeinkben, felfogott avasinkban, halas vizeinkben és erdőkön levő vadainkban, mind itt való és Oláh országból kifutott emberek mián való sok kárainkot, [végeztük] hogy ennek utánna ez alább meg írt punctumokat, mindnyájan megtartsuk 's meg is tartassuk; hogy mind utánnunk maradandó posteritásinktól is ne okoztassunk se másoktól, hogy invigilansok lőttünk volna, úgy mindazáltal, hogy az alább meg írt punctumokban, ha valaki ellen impingálnánk és lite prosequálni akarna érette totis viribus

⁴² PÁL 1999. 85.

⁴³ Uo. 79–80.

⁴⁴ Uo. 43.

⁴⁵ KÁL F. 432. Fasc. 204. 1–2. 40.

egymás mellett fogjunk, oltalmazzuk ezen végezésinket mindennemű költségünkkel és fáradságunkkal, minden impeditorok ellen.

I. Mivel mostani tatárok kijövele előtt edictumot adtunk volt az muntyánok elejekben, hogy mi marháink előtt marhájok ne élődgyenek, azt violálván, mindenütt előle eledték éléseket marháinknak. Azért az hűtös bíró azokon fl. 1 exeqválhasson sub poena fl. 12 akárki jobbjágyán; Hogy ha pedig a bíró nem cselekedné, irremissibiliter megvehessük a poenát rajta, registrálván számba is adván a Falu előtt.

II. Ugyan azon Muntyánok felől conclusumunk ez: hogy senki ez után feles marhát, itt a mi határunkon ne őriztesse se ne őrizze, hanem az ki a faluban akar lakni kik cselédesek lévén közüllök, akinek fejős tehene nincsen öt fejős kecskét szabadossan adhat a csorda közü, az hol a többi legeltetnek, akinek pedig fejős tehene vagyon, kettőt az is a csordában járasson pásztorság alatt, az hol a több falusbélieké; Akinek pedig lova vagy kancája vagyon, azt is a csordában őriztesse; Amely muntyánok pedig bádsságot vagy pásztorságot vállallnak magokra, ez idén megengettetik Szent Mihály napig semel pro semper.

III. A pásztorok a muntyánok közül kiknek honnhagyott kecskéi lesznek, fej-szét ne hordozzanak, ha hordozni találnának valaki rátalál, elvehesse; A másféle pásztorok is erdőnkben kecskéjeknek fát, vesszőt le ne vágjanak, sub amissione bonorum comperiáltatván.

IV. Valamely oláh puskát, lántsát hordozna, az articulus szerint büntetődgyenek irremissibiliter, senki pátyát nem fogván. Azonban senki oláhok közül se ne vadásszon, se ne halásszon, ha valaki találna pedig vagy comperiáltatnák megfogattassék és kézi kalodában erősen megveretessék, a bonuma azé legyen aki béhozza, ha pedig Brassóban is valakit az oláhok közül lát árulván halat vagy vadbört, bemondgya a bírónak, az is megbüntetődgyék az szerént. Ide értetvén a magyar halászok s vadászok is, a kik a falu között nem árulnának.

V. Ennekutána is akik itt megmaradandó muntyánok lesznek, se télbe, se nyárba marhájokat erdőn favágással ne tartsák, mert ha comperiáltatik, minden bonuma elvész, elpraedáltatik. Erdőnkön pedig juhokkal ne élődgyenek, se barmokkal, hanem ha valamely jámbortól szénát vennének, kezest adván rólla, hogy az erdőköt ne vagdalja. Ha pedig bujdokolva találatnának télbe, nyárba az erdőn, a csordán kívül, marhái elvetetessenek falu számára.

VI. Mi is ami a mi dolgunkat illeti, se mi akkor erdőnkre, se réteinkre külső idegen marhát, partionatusokon kívül ne merészelen hozni, se hozatni, sub poena decretalis calumniae, hanem ha egész falut gyülekezetiben meg fogna találni. Aki pedig az ellen impingálna, megtizedeltessék. Akit pedig behozna szabados, jobbjágy közül, tizenkét pálcával büntetődgyék. Nemes ember a decretalis poena szerént büntetődgyék. Nemes ember a decretalis poena szerént büntetődgyék sub anathemate, valaki pártfogója lészen a bűnösnek.

VII. Hogy a falu közönséges tilalmas csere erdeje is tovább való szükségünkre éppétiben maradhasson végeztük, hogy senki csak egy szálát is benne le ne vágjon, se hasznos, se haszontalan fát sub poena fl. 3. Ezt a poenát peniglen irremissibiliter az hütös határpásztorok megvegyék, melynek két része az falué, az harmada pedig az határpásztoroké légyen. Ha kinek penighlen bizonyos elmúlhatatlan szüksége vagyon, az falutól közönségessen nemes uraimék ott léteken kérjen és amennyit közönséges akarattal elegendőnek ítélnék lenni, annyit vihessen hütös erdő határpásztor jelenlétében, úgy, hogy minden szál fáért másfél pénzt adgyon, mely pénzt rendeltük az falu közönséges szükségére. Azt a fát is peniglen végeztük, hogy az erdőnek nem abból a részéből az honnan a kérő akarná, hanem onnan az honnan a falu fogna parancsolni az erdőpásztoroknak.

VIII. A halászok is akik urok szükségére valón felyül foglalnak halakot, a falu közönséges székinél tartozzanak árulni sub poena fl. 3. és a szék constitutioja szerént. A pisztrángnak fontyát 7 den., a galócnak den. 4, a pérnek vagy lepénhalnak d. 5.

IX. A vadászok is hasonlóképpen a falu közönséges székinél árulják s adgyák a falu limitatioja szerént vadhúsokat, vagy peniglen a kis harang félrevertén tegyen hírt ha házánál akarja adni, az halászok is ehez alkalmaztatván magokot az hír tételben, azaz az harang félre való verésében.

X. A madarászok peniglen, a császármadarat vagy magyaros tyúkot den. 9 adgyák. A fogoly madarat den. 6 sub poena fl. 3. Akik peniglen, a fellyeb meg írt út s mód kívül, vagy úgy vagy más praetextus alatt s szín másképpen alkalmaztatná magát a hálnak, vad húsnak, madárnak megvételében, csak magunk erejével is, a tizenkét forint poenát irremissibiliter megvehessük, exclusis juridicis remediis.

XI. A mészárosok peniglen szénás marhájoknak vagy abban az időben való ténén húsokat, ilyen limitatióban adgyák, úgy mint fontyát den. 2, a fű vagy füves marhának pedig húsát másfél pénzen. Valaki peniglen ez ellen impingálna, fl. 3 irremissibiliter megbüntettessék. Ha pedig berbécset vagy kecskét ölnek, abban is ilyen modalitás observáltassék: a berbécs húsnak fontyát den. 1 s fél. A kecske húsnak den. 1 sub poena fl. 3.

Ezekben a Punctumokban inserált poenáknak megvételére rendeltünk a szabadok közül, úgy mint a falusi bírót Isák Jánost,⁴⁶ Alba[!] Pétert, Konda Györgyöt és Pétert,⁴⁷ Vajda Györgyöt és az hütös polgárokat, tekintetes Mikes Pál uram részéről Veres Mihályt, Csoma Istvánt, István vargát. Nemzetes Jankó György uram részéről: Bogáti Bálintot, Horvát Andrást, Szász Jánost. Nemzetes Jankó Péter uram

⁴⁶ A Barabás Samu által közölt falutörvény (1680-as évek) idején a falu bírója Kónya Ferenc, aki 1700-ban 40 éves körüli volt. BOGÁTS 1941.

⁴⁷ Konda Péter 1700-ban 30 éves körüli volt egy tanúvallatás szerint. BOGÁTS 1941.

részéről Csutak Andrást, Isák Mihályt. Nemzetes László László⁴⁸ uram részéről Demeter Pétert. Nemzetes Vas Danielné asszonyom részére: Tálás Ferenczet. Nemzetes Henter Ferencz uram résszéről Kelemen Boldisárt. Tekintetes Kun István uram résszéről Tartsi Jánost. Tekintetes Bethlen Miklósné asszonyom résszéről Katona Jakabot. Az úr tekintetes Mikes Kelemen uram résszéről Vardo Istvánt. Nemzetes Vajda Ferencz uram résszéről Csoma Miklóst.

Ezek a személyek erős hittel kötelesek legyenek és a punctumokban inserált poenákat irremissibiliter exigállyák. És ha egymás között szófogadatlanok lennének, egyik a másikat hűti kötelességek szerént megbüntessék egy egy forintig, igaz mentsége ha nem comperiáltatik.

E fellyebb meg írt punctumokban inserált poénáknak peniglen közönségessen, a két réssze a Falu szükségére, az harmada peniglen az executorok résszére devolválódjék.

Melyeket mi végeztünk ex unanimi consensu, magunk subscriptionkkal pecsétünkkel meg is erősítettünk.

Correcta per eundem scribam.

Mikes Pál mpr.

Jankó Péter mpr.

Jankó György mpr.

László László mpr.

Jankó Boldisár mpr.

Isák János mpr.

Hütös uraimék is jelen lévén nro. 16.

Anno 1710 die 27 9bris.

Mint hogy ezen Punctumok és végezéssek el tévelyedett vol(t) és most jött ad lumen, per hoc az mostani possessorok is confirmáltuk.

Czirjék Ferencz mpr.

Könczei György mpr.

László János mpr.

Pro illiterato jurato iudice Albus János seniore.

Pro illiterato provisoro spectabilis ac generosi domini Franciscus Franciscus.

Anno 1721 die 29 Aprilis Falu közönséges gyűlésében Zágonban jelen lévén mind nemes uraimék, mind penig az szabad részről való bírák és hütösök, közönséges megegyezett akaratból concludáltatott, mivel falunkban sok jövevény oláhok mind az múlt esztendőkből határunkon s falunkban is s marháinkban sok kárunkot tapasztaltuk lopás miatt.

⁴⁸ László László 1700-ban 27 éves körüli volt egy tanúvallatás szerint. BOGÁTS 1941.

Azért végeztük mind közönségesen falustól megegyezvén: hogy ez napságtól fogva valamennyi marhabéli kár falunkban s határainkon az lopás miatt történik, azt közönségesen az itt lakos oláhok fizessék meg, ha az tolvajt a falunak kezébe nem adhatnák, hogy ha pedig az tolvajt az ki miatt lopás esik az falunak kezében adhatták, az falu tartozzék kezéhez venni az tolvajt és így az oláhok az kárfizetés-től immunisok lesznek ha megbizonyosodik hogy az lopás amiatt az ember miatt lött, az kit ők kézben adnak.

Hasonlóképpen, ha más falukról az nyomot ide hoznák az határunkba más falubéli atyfiak, azt is hasonlóképpen tartozzanak megfizetni, ha arról is az tolvajt ki nem adhatták, vagy az nyomot más falu határára nem követhetik az magunk határunktól. Az kik pedig közüllök az tolvajt az Falunak kézben adhatta, annak az jámbor falu tartozzék két oroszlányos tallérokat adni az tolvaj kezébe adásáért.

Mely conclusumot közönséges meg egyezésből a fenn megírt napon és esztendőben így menvén végben, nagyobb erősségnek okáért mind közönségesen kezünk írásával, pecsétünkkel is az kik írni tudunk iratásával futuro pro testimonio megerősítettük.

Jankó Ferencz mpr. (l.s.)

Johannes László mpr. (l.s.)

Johannes Vajna mpr. (l.s.)

Janko Elek mpr. (l.s.)

Vajna Ferencz mpr. (l.s.)

Franciscus Vajna senior (l.s.)

Franciscus László, jurator assessor sedis Orbai mpr. (l.s.)

Valentinus Boldi senior, provisor illustrissimi domini Andrae SzentKereszti mpr. (l.s.)

Franciscus Albu (assessor sancte sedis Orbai) mpr. (l.s.)

Johannes Albu junior, judex pagi Zagon mpr. (l.s.)

Pro illiterati Antal György.

Irodalom

BALOGH Judit

2005 A székely nemesség kialakulásának folyamata. *Erdélyi Tudományos Füzetek*, 254. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

BOCZ József

1885 A berekereszturi Deliberatum. *Történelmi Tár*, IX. 783–791.

BOGÁTS Dénes, CS.

1936 Szárazság és pestis a Székelyföldön az 1717–1719. években. *Székely Nép* (jan. 5.).

1941 *Zágon 1690. évi feldúlása és következményei*. A Székely Nemzeti Múzeum Kiadványai, 3. Kolozsvár.

CSÁKI Árpád

2003 Csernátóni Vajda György kéziratok feljegyzései (1673–1687). *Református Szemle*, 6. 744–760.

2006 „Híres verscsináló” Szonda Tamás gúnyverse Háromszék és Barcaság falvairól, 1675. *Acta (Siculica)* 2006/2. Sepsiszentgyörgy, 213–222.

IMREH István

1947 *Székely falutörvények*. A Kolozsvári Bolyai Egyetem kiadása, Kolozsvár.

1983 *A törvényhozó székely falu*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

1997 Udvarhelyszék legrégebbi falutörvénye (1615). *Székelyföld*, 1. 70–74.

1999 *Erdélyi eleink emlékezete (1550–1850)*. Teleki László Alapítvány – Polis Könyvkiadó, Budapest–Kolozsvár, 136–149.

2001 Székely rendtartások. In: Egyed Ákos – Magyar András (szerk.): *A székelység története a 17–19. században*. Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 174–196.

IMREH István – PATAKI József

1979 A székely falu gazdasági-társadalmi szerkezete a XVI. század végén és a XVII. század elején. In: Benkő Samu – Demény Lajos – Vekov Károly (szerk.): *Székely felkelés 1595–1596*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 146–190.

KOLOSVÁRI Sándor, dr. – ÓVÁRI Kelemen, dr.

1885 *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye*. I. Budapest.

MIKÓ Lőrinc

1875 Az 1690. évi bölöni várszabályzat. *Történeti Lapok*, I. (1871) 6. 84–86.

NAGY Géza

1883 Oláh telepítések a Székelyföldön. *Nemere*, 63–97.

1887 Erdély nemzetiségi viszonyai a múltban és az oláhok terjeszkedése. *Székely Nemzet*, 1–6.

PAIS Ágnes

2002 Adatok Nagy Géza sepsiszentgyörgyi éveire. In: Wolf Tamás (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára. Első rész*. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 74–81.

PÁL Judit

1999 A románok háromszéki betelepülésének néhány kérdése (1614–1850). In: Bárdi Nándor – Hermann Gusztáv Mihály (szerk.): *A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéről*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 25–97.

RÉTHY László

1880 *Anonymus az erdélyi oláhokról*. Budapest.

SzOkl. IV–VII.

1898 *Székely Oklevéltár*. IV–VII. Szerkesztette Szádeczky Lajos, dr. Kolozsvár.

SzOkl. VIII.

1934 *Székely Oklevéltár*. VIII. Szerkesztette Barabás Samu. Budapest.

SzOkl. Új sorozat.

1999 *Székely Oklevéltár*. V. Szerkesztette Demény Lajos. Kolozsvár.

TAGÁNYI Károly

1896 *Magyar erdészeti oklevéltár*. I–III. Budapest.

TÜDÖS S. Kinga

2001 *Jobbágyélet a fejedelemskori Erdélyben. Jövevényjobbágyok Háromszéken 1616–1698.*

Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely.

VASS Miklós, dr.

1907 Udvarhelymegye levéltárából 1614–1677. *Történelmi Tár*, XXX. 289.

WELLMANN Imre

1989 Földközösségtől faluközösségig – kutatások és felfogások Tagányi Károlytól Imreh Istvánig. *Ethnographia*, 100. 1–4. 278–302.

Levéltári források

SÁL – Román Nemzeti Levéltár Kovászna megyei Igazgatósága, Sepsiszentgyörgy

- Fond 36: Altorjai báró Apor család iratai

- Fond 54: Gidófalvi család iratai

- Fond 74: Cserey Jánosné Zathureczky Emília gyűjteménye

KÁL – Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága, Kolozsvár

- Fond 432: Zágoni báró Szentkereszty család iratai